Gömöri György

Egy amerikai magyar tudós emlékezete

Haraszti Zoltánnal, aki negyven éve, 1980-ban halt meg, háromszor találkoztam, három alkalommal jártam nála. Nevét Magyarországon kevéssé ismerik, bár néhány lexikon (így Nagy Csaba emigráns-lexikona) számontartja. Amerikában viszont Haraszti híresnek mondható, főként könyv- és eszmetörténészek között cseng neve otthonosan, különösen Bostonban, ahol Haraszti élete nagyobbik részét töltötte.

1892-ben született Egerben, asszimilált zsidó családban. Alighanem már középiskolái elvégzése után felkerült Pestre, ahol újságíróként kezdte, hamarosan bekapcsolódva Kassák Lajos körének munkájába – erre utal egy programadó szövege, ami megjelent az avantgardista költő „*Ma*" című folyóiratában. Újságíróként valószínűleg aktív szerepet vállalt az 1918–1919-es forradalmak idején, végső fokon talán emiatt, illetve a véresen antiszemita fehérterror miatt kellett emigrálnia – ahogy nekem elmondta, ezt a nála néhány évvel idősebb Kosztolányi Dezső tanácsára tette. Haraszti, ahogy szokták mondani, „meg sem állt" Amerikáig. Itt kétévi újságírós-kodás után 1923-ban a bostoni városi könyvtár munkatársa lett, majd miután Masters fokozatot szerzett a Harvard Egyetemen, a könyvtár régi könyvek gyűjteményének igazgatói állását kapta meg. Ezután számos könyvet írt angolul, két legfontosabb műve a John Adams 18. századbeli amerikai államférfiről írt könyve (1952), illetve „*The Engima of the Bay Psalms*" (1956), az első Amerikában nyomtatott könyv története lett, de számos tanulmánnyal gazdagította az amerikai folyóiratokat is. Magyar szempontból különösen érdekes a „*Shakespeare in Hungary*" című többkötetes kiadvány, amit ő szerkesztett.

Haraszti Zoltánt 1965-ben ismertem meg Bostonban – ő keresett meg, hívott fel engem, miután olvasott tőlem valamit a párizsi Irodalmi Újságban. Én akkor egy évig a Harvard Egyetem Orosz és Kelet-európai Intézetének voltam a 19. századi lengyel irodalommal foglalkozó (már oxfordi diplomás) kutatója, és Haraszti telefonja után hamarosan fölkerestem őt lakásán. Boston egyik patinás, régi negyedében lakott, valamelyik felső emeleti, szépen berendezett legénylakásban. Erről a lakásról első benyomásom nem volt egyértelműen pozitív: mivel Haraszti agglegény maradt, és lakását csak talán hetente egyszer takarították, azonnal megütötte orromat egy-fajta jellegzetes, áporodott szag, ami az egyedül élők ritkán szellőztetett lakására jellemző. Ugyanakkor a lakás valósággal elbűvölt festményeivel – a falakat értékes képek fedték, egy gyönyörű kis Rippl-Rónay mellett

nagynevű franciák, köztük Bonnard, Matisse, Rauolt, talán egy Chagall. Kérdésemre, hogy hol szerezte ezt a rendkívüli gyűjteményt, elmondta, hogy a második világháború után, amikor volt egy kis megtakarított pénze, átrohant Párizsba, ahol akkor viszonylag olcsón tudott vásárolni jó képeket.

Második látogatásomra egy-két héttel később került sor, feleségemmel együtt voltunk meghívottak Zoltán „partyjára", ahol szendvicseket és italt kaptunk, és megismertem Haraszti pár amerikai barátját. Magyar vendég rajtam kívül csak egy volt, de az viszont eléggé ismert személyiség: Doráti Antal karmester, a házigazda régi barátja. Igaz, ekkoriban még egy híres magyar élt Boston közelében – Kepes György esztéta és fotóművész, de nem emlékszem, jelen volt-e ezen a partyn, vagy csak éppen szóbakerült személye és munkája.

1977-ben újra jártam Bostonban. Ottlétem első napja éppen húsvét vasárnapjára esett, gondoltam, akkor biztosan otthon találom a már jó ideje nyugdíjas, régen látott Harasztit. Sajnos nagyon megöregedett, amnéziás lett, és lakásában akkora rendetlenség uralkodott, hogy egyedül ő ismerte ki magát benne. Amikor beengedett, láttam, meg van lepve: „Gömöri? Hiszen az egy fiatal ember volt!" Még nem voltam negyvenéves, és nem éreztem magamat öregnek, tehát csak nevettem és valami olyasmit mondhattam, hogy „minden relatív". Viszont ebből is láttam, a társtalanság nem tesz jót öregedő embereknek – Haraszti erősen keverte az angolt a magyarral, és amikor szülővárosáról, Egerről kérdeztem, pár perc múlva kicsit tétován megkérdezte: „Hol is vagyunk most? Budapesten? Egerben?". Értékes képei továbbra is itt voltak a lakásban, talán még több, újabb kép is lógott a falakon, de figyelmemet felkeltette egy korábban nem látott nagy Ady-fotó. Haraszti tudta, hogy éppen Ady Endre születésnapi centenáriumát ünnepeljük, és amikor erre tereltem a szót, felcsillant a szeme: „Én ismertem Adyt, egyszer kezet is fogtam vele!" Nemsokára csöngettek, megjött egy fiatal amerikai hölgy, aki rendszeresen fölolvasott Harasztinak, ezzel búcsút is vettem Ady és Kassák lelkes hívétől, aki Amerikában lett megbecsült, nemzetközi hírű tudóssá. John Adamsról írott könyve – az Internet szerint – eddig több mint harminc (!) kiadást ért meg, Magyarországon is kapható. Haraszti Zoltán 88 éves korában húnyt el, a szép Bostonban, ahol a város központjában van egy út, ami engem mindig az Andrássy útra emlékeztet.